

SAMLAREN

TIDSKRIFT

FÖR

SVENSK LITTERATURHISTORISK
FORSKNING

NY FÖLJD. ÅRGÅNG 27

1946

UPPSALA 1946

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET

UPPSALA 1947
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI AB
46265

Geijers Karl XII-dikter

i belysning av hans historiska föreläsningar 1817.

Av *Elsa Norberg*.

Sedan gammalt är det vanligt att med hänsyn till de bägge Karl XII-dikterna av 1811 och 1818 hänföra den unge Geijer till dem, som i Karl XII:s gestalt funno en god exponent för romantikens titaniska heroism såväl som för dess nationalism, och som med förkärlek spelade ut hjältekonungen mot 1700-talets utilitetsbetonade människoupfattning. Till att befästa och popularisera denna uppfattning torde inte minst Anders Fryxell¹ ha bidragit genom att i olika sammanhang betona Geijers betydelse för 1800-talets Karl XII-renässans. Även Bök² såg 1913 i Geijers båda Karl XII-dikter ett uttryck för det fullständiga omslaget i uppfattningen av Karl XII hos den nya tidens män, ehuru han samtidigt understryker skillnaden i livfullhet och konkretion mellan Geijers och Tegnérns poetiska hyllningar vid minnesfesten 1818.

Landquist³ iakttog i sin Geijer-monografi 1929 en genomgående dubbelhet i Geijers Karl XII-uppfattning. Med hänsyn å ena sidan till de poetiska uttrycken för Karl XII-beundran, å den andra till några mot hjältekonungen ytterst kritiska dissertationeser från 1817—18, resp. 1826, vill han skilja på en högtidsuppfattning, som är inspirerad av romantikens allmänna hjältedyrkan och motvilja mot upplysningens nyttosynpunkter, och en mera nykter vardagsuppfattning, som är ett uttryck för historikerns kritiska blick och verklighetssinne. Landquist har emellertid ej utfört sitt värdefulla uppslag, knappast heller fullt riktigt tolkat sin iakttagelse. Werin⁴ följer 1934 den äldre traditionen och betonar släktskapen mellan Tegnérns, resp. Geijers geni- och hjälteuppfattning, manifesterad bland annat just genom Karl XII-dikterna. Kulling⁵ omnämner Landquists teori och avvisar den ej men menar liksom Fryxell, att Geijers senare uttalanden om Karl XII, bl. a. i »Teckning av Sveriges tillstånd etc.», 1838, markera en skärpning av hans kritik emot konungen, sammanhängande

¹ Fryxell, *Anmärkingar mot B. v. Beskows skrift: Karl XII i Alt-Ranstadt, Historiskt Bibl.* 4, 1878, s. 244 ff. *Berättelser ur Svenska Historien*, 29, 1859, s. 201. Fryxells uppfattning är så mycket mera anmärkningsvärd, som hans namn, »A. Fryxell», återfinnes på åhörarlistan till Geijers offentliga föreläsningar h. t. 1817. R. A.

² Bök, *Tegnérns Carl XII, Svenska studier i litteraturvetenskap* 1, 1913, s. 102 f.; 107—111; 114—119. Jfr Bök-Sylwan, *Sv. litteraturens historia* 2, 1929, s. 82 f.

³ Landquist, *Erik Gustaf Geijer*, 1929, s. 7 ff., jfr s. 135 f.

⁴ Werin, *Esaias Tegnér*, 1934, s. 251 ff., 355—362.

⁵ Kulling, *Atterboms Svenska siare och skalder*, Ak. avh. 1931, s. 195 ff., 165 ff.

med den allmänna radikaliseringen av hans åskådning. Gustaf Jacobson riktade 1941 uppmärksamheten på att en fylligare bild av Geijers syn på Karl XII stod att utvinna ur manuskriptet till dennes historiska föreläsningar.¹ Ej heller Jacobson utnyttjade emellertid det rika materialet till någon mera ingående analys av Geijers Karl XII-uppfattning. Han anförde några stickprov, huvudsakligen ur partiet om konungens förhållande till Görtz, och ansåg sig på grundval härav kunna bekräfta riktigheten av det intryck Hans Järta 1825 mottagit av Geijers föreläsningar. Järta hade funnit Geijer för sträng mot konungen och hans män och förvånat sig över att Geijer i vissa detaljfrågor tycktes lita mera på Voltaire än på Nordberg.

När Järta kritiserade Geijer gjorde han emellertid en reservation, som på sätt och vis synes bekräfta Landquists teori om en högtids- och en vardagsuppfattning. Järta betvivlar uppriktigheten i de stränga domsluten: »Det förefaller mig och andra, som ville Geyer i Professorsstolen taga sig tilvara mot sin egen känsla, och, som han i allmänhet ej är vig, gör han sina defensiva rörelser något tungt.»² Förklaringen verkar knappast övertygande. Geijer är eljest inte känd för att i katedern »taga sig till vara mot sin egen känsla». Det är ju allmänt bekant, att han som talare lätt överväldigades av rörelse, och i både tryckta och otryckta framställningar finnas många exempel på att han ganska oförbehållsamt kunde ge uttryck åt sin beundran för den person, vars karaktär och gärning han hade till uppgift att teckna. Att han å andra sidan kunde skilja på en hyllningsdikt och en kritiskt vetenskaplig framställning, är ju tämligen självklart, och det torde just vara denna omständighet, som mer än något annat föranlett den skenbara klyftan i hans Karl XII-uppfattning. Värmen i de poetiska hyllningarna är knappast så övertygande, kritiken i den prosaiska framställningen från samma tidsperiod inte så kyligt saklig och fri från äkta förtrytelse, att man behöver anta en mera djupgående slitning mellan Geijers känslomässigt betingade personliga uppfattning å ena sidan, hans pliktmissigt vetenskapliga å den andra. Snarare kan man då tala om en utveckling, som infaller under tiden mellan avfattandet av de bägge dikterna och vars resultat kan avläsas i de mot Karl XII ytterst kritiska föreläsningarna av 1817. Detta oaktat har det emellertid lyckats Geijer att 1818 formulera sina »Ord till Karl XII:s marsch vid Narva» i så pass nära anslutning till den historiska framställningen, att den bild av konungen, som skymtar i dikten, åtminstone inte strider mot föreläsningarnas.

Geijers första Karl XII-dikt, »Jag stod, en yster pilt, i höga Norden», som upplästes på Götiska förbundets stämma den 20 sept. 1811, är givetvis programmatiskt Karl XII-beundrande. Versmåttet är romantiskt, men eljest är formen, som Marcus med rätta framhållit, uppstylat retorisk på känt akademiskt manér.³ Uttrycken äro ibland så omogna och poetiskt tafatta, att man skulle vara böjd att datera dikten tidigare än till sept. 1811:⁴

¹ Jacobson, *Karl XII i götisk historieskrivning. Karolinska förbundets årsbok 1941.* — Redan två år dessförinnan, h. t. 1939, hade jag i en uppsats, som ventilerades på litteraturhistoriska seminariet i Uppsala, bearbetat detta material.

² *Hans Järtas och B. v. Beskows brevväxling*, utg. av Santesson, *Sv. akademiens handlingar* 1928, s. 173 f.

³ Marcus, *E. G. Geijers lyrik*, 1909, s. 43–47. Adrian Molin värderar dikten på helt annat sätt i sina *Geijer-studier*, Ak. avh. 1906, s. 134.

⁴ Manuskriptet till dikten (V 5 a, U. U. B.) synes mig ej omedelbart ge någon ledning

— — —
 »Då drog jag mina stövlar på. — Att hämna
 jag utfor, gudasänd, med svenska gossar,
 som ej i striden ärans fana lämna.»

Då yttre grunder saknas för en omdatering, får man nöja sig med att slå fast, att ämnet ej på samma sätt som exempelvis Vikingen eller Odalbonden förmått inspirera Geijer, så att han lyckades befria sig från den traditionella akademiska stilen. Förgäves söker man efter något försök till självständig, individualiserad teckning av konungens gestalt. De drag, som framhävas, äro inte originellare, än att man kunde vänta finna dem i vilken ordinär Karl XII-dikt som helst: den ungdomliga »ysterheten», föraktet för hycklare, lyckosökare och nyttoträlar, det upphöjda lugnet i faran — det är idel traditionella attribut, som knappast kunde utelämnas av en poet med götisk ambition. Detta hindrar naturligtvis inte, att det patos, som bär upp dikten och som vänder udden mot en förvekligad utilism, säkert är fullt äkta. Men man kan nog tryggt påstå, att teckningen av konungens person är gjord utifrån en högst allmän hjältedyrkan och väsentligen bygger på andrahandskunskaper. Den bär inte några som helst spår av att Geijer vid denna tid bedrivit primärstudier till Karl XII:s historia. Omedelbart ger kanske inte heller »Ord till Karl XII:s marsch vid Narva» intryck av att Geijers uppfattning av Karl XII:s person under mellantiden förändrats eller fördjupats. Självva karakteristiken är fortfarande ytterst kortfattad och obestämd:

— — —
 »Plåna med tårar ut minnesskriften:
 hur den störste bland Karlar föll!
 Allt för stor för den nykloka tiden,
 kastad ur fornvärlden in i striden,
 svärd för rättvisan! — okänd för friden,
 tills den för evigt hjälten behöll.»

Men ändå avtecknar sig här konungens gestalt på ett estetiskt mycket mera verkningsfullt sätt än i den första dikten. I stället för att ta fasta på enkla, abstrakta karaktärsdrag har Geijer valt att lösa upp bildens konturer, skänka den övermänskliga proportioner och så låta den djupna till en symbol för Nordens forna seastränghet och kraft. Faran för torrt allegoriserande undgår han genom att omge sin hjälte med en slöja av ossiansk överklighet. Och i det han låter denna skugggestalt dominera dikten, lyckas han trolle fram ett skimmer av samma fornnordiska ödesstämning, som vi känna igen från några av de tidigare götiska dikterna, såsom Den siste skalden och Den siste kämpen. Att anslutningen är fullt medveten, visar Geijer i tredje strofen:

»— — — Då störde i Norden
 Svitiods makt: ett kummel vorden
 över den siste kämpens ben.»¹

beträffande tiden för tillkomsten. Beträffande dateringen se f. ö. Marcus, a. a., s. 60 och *S. skr.* 2, s. 592 f.

¹ I en *Idunarecension* av 1820, omtryckt i *S. skr.* 7: Litterära karakteristiker 1, s. 221, omnämner Atterbom ytterst entusiastiskt men i påfallande allmänna ordalag denna dikt. Jfr Böök, *Svenska studier i litteraturvetenskap* 1, s. 114–119, samt *Studier i Stagnelii ungdomslyrik*, 1911, s. 40, där det ossianska anslaget och likheten med »Den siste skalden» på-

Det torde inte ha varit enbart historisk gripenhet eller förkärlek för ossiska stämningar, som denna gång drivit Geijer att förflytta sin hjälte till en dimhöjd fornvärd. Allt tyder på att han använt sig av ett medvetet konstgrepp för att vid det högtidliga tillfället skyla över de mindre tilltalande egenskaper, som numera dominerade hans Karl XII-bild. Kanske innebar också denna symboliska fördjupning och förstoring den enda möjligheten för honom själv att bevara något av sympati för konungens gestalt. Som tragisk symbol för det sjunkande svenska stormaktsväldet måste Karl XII alltid fascinera Geijer, som karaktär och regent gjorde han vid närmare bekantskap ett halvt förbryllande, halvt fränstötande intryck på honom.

Sannolikt förskriver sig Geijers kritiska syn på Karl XII från vintern eller våren 1813, då han vistades i Stockholm för arkivstudier.¹ Hans närmaste syfte var att förbereda ett arbete över Karl X:s historia, men hans forskningar ha tydligen utsträckts till att omfatta även slutet av stormaktstiden. Den 6 maj 1813 skriver han till professor Fant, att han är sysselsatt med att gå igenom ridderskapets och adelns protokoll för 1714 och 1719 samt rådsprotokoll alltifrån 1709. »Ganska mycket återstår att genomgå; ty 1719 går med sina rötter omedelbart till 1680 och ännu längre. Till Stjerneldska och Rosenhaneska samlingarna får jag äfven tillträde.»²

I alla händelser är Geijers negativa inställning till Karl XII fullt skönjbar redan i Gustav Adolfsföreläsningarna 1816.³ I samband med några reflexioner över Gustav Adolfs rysspolitik får han där anledning till en för Karl XII föga smickrande jämförelse, som jag i annat sammanhang citerat såsom prov på Geijers expressiva stil i föreläsningarna⁴:

»G. A. hade åter föresatt sig, att till hvad pris som häst stånga denna granne från Östersjön — kommer Ryssen till sina fjedrar igen gör han sig lättel:n sak med oss — har han foten i förstugan ha vi honom snart i huset skref han till änkedrn Hg Johan och Rikets råd [— — —], — Hvilken [överstruket: härlig och] stor politisk blick hade ej den unga monarken! Huru lyckligt om Carl den 12 med hans tapperhet äfven ägt hans snille! Huru mycket bättre. för honom och oss om han vändt sina segrande vapen åt detta håll i stället för att förlösa Sverges sista krafter i Ukrainas ödemarker, dit förräderiet ledde honom. — Hufvudet är dock ämnat att hållas upprätt och med klara ögon skåda omkring världen, Carl brukte det blott för att stöta det genom väggen. — Armstyrkan hade hos honom stigit så högt att den inquarterat sig i hufvudet — Han var bara arm och intet hufvud — visserligen en jernarm, som krossade allt hvad som kom i dess väg och hvars hand försynen slutligen nytjade att skriva vår dom, liksom kg. Belsatzar hos profeten Daniel ser en arm utan hufvud i obekant språk skriva sin dödsdom på väggen.» — — —⁵

pekas. I anslutning till Atterbom understryker också Böök den stämmningsfyllda vördnad inför historiens mystik, som bär upp dikten. »Geijers dikt är», säger Böök träffande, »en dikt öfver Karl XII:s-minnet, Tegnér's dikt en dikt om Karl XII» (*Sv. studier*, s. 118).

¹ Landquist, *Erik Gustaf Geijer*, s. 187.

² G 70, U. U. B. Jfr *S. skr.* 13, s. 243 f. Geijers excerpter till Karl XII:s historia återfinnas i volymerna E 125 a och c, U. U. B.

³ Det citat efter Suhm, innehållande en jämförelse mellan Olof Tryggvason och Karl XII, som Geijer gör i 1815 års föreläsningar, synes knappt tillåta några bestämda slutsatser beträffande hans egen Karl XII-uppfattning vid denna tid. Jfr Blanck, *Geijers götiska diktning*, s. 430 f.

⁴ Norberg, *Geijers väg från romantik till realism*, ak. avh. 1944, s. 209.

⁵ U. U. B. E 109, s. 897 f. Här liksom i det följande angivas överstrukna partier, varianter och marginaltillägg, endast då de ha ansetts äga särskilt intresse för att belysa Geijers tankegång. En del förkortningstecken ha upplösts. Även i fråga om otydliga

En försiktigare variant av denna framställning, som med annat bläck och något avvikande stil är tillfogad i marginalen, har möjligen tillkommit omkring 1825, eftersom en mycket liknande formulering återkommer i tallet om Den store Gustav Adolfs tidevarv, som hölls i Vitterhetsakademien den 24 januari 1826.¹ Möjligen har Järta vid denna tid haft ett dämpande inflytande på Geijers Karl XII-kritik. Ändringen kan emellertid ha gjorts redan höstterminen 1820, då Geijer åter föreläste över Gustav Adolfs historia.²

Manuskriptet till 1817 års föreläsningar över Karl XII³ visar som förut antytts genomgående en skarpt kritisk tendens. Redan en ytlig jämförelse med Nordbergs och Voltaires Karl XII-framställningar ger vid handen, att det inte endast, eller ens i första hand, är i detaljer utan framför allt i fråga om själva grundsynen, som Geijer står närmare den senare än den förre. Samma halvt förbryllade, mera undrande än beundrande attityd inför detta övermänskliga fenomen finner man både hos Voltaire och Geijer. Men fransmannens lätta ironi blir hos Geijer en besk kritik, som förefaller skärpas, allteftersom han tränger djupare in i Karl XII:s historia. Då emellertid syftet med föreliggande undersökning ej är i första hand komparativt eller källkritiskt, komma direkta överensstämmelser med Voltaire i det följande endast att påpekas undantagsvis och i förbigående. Detsamma gäller om de svenska framställningar, exempelvis Lagerbrings, varigenom Geijer kunnat tillägna sig de voltaireska synpunkterna. Sammanhanget med 1700-talets svenska Karl XII-kritik ligger f. ö. i öppen dag och torde utöver referatet av föreläsningarna ej behöva någon utförligare dokumentering.

Av den ovan berörda, successiva skärpningen av kritiken förefaller det, som skulle Geijer vid sitt studium av Karl XII:s historia ha frapperats av en utveckling i konungens karaktär. Geijer betonar visserligen inte denna synpunkt lika starkt som senare Fryxell eller F. F. Carlson, men det är tydligt, att hans inställning till den unge konungen är en helt annan än till den äldre. Ju längre han följer Karl XII på hans krigiska bana, dess mer olustpräglad blir hans uppfattning av honom. Den 15-årige konungens pojaktiga trotsighet, hans rättfärdighetspatos och oförskräckta äventyrslust förfelar ännu inte att göra ett starkt intryck på Geijer, om man också omedelbart märker, att denne inte har Tegnérns sinne för det storslagna, för glansen och bravuren över Karls gestalt.

»Det är», säger Geijer, »någon ting oändligen älskvärdt ja förtjusande i Carls första bedrifter — Detta öfvernaturliga mod [— — —] som ej blott icke fruktade utan i egentlig bemärkelse älskade faran som man tillber en älskarinna förenad med den största blygsamhet måtta och vänlighet och en så ren ungdomlig oskuld

skiljetecken och det stundom oregelmässiga bruket av små och stora bokstäver har jag av hänsyn till läsaren ofta förfarit rätt summariskt.

¹ *S. skr.* 3, s. 344. Jfr Norberg, a. a., s. 209 f., där såväl marginaltillägget som 1826 års formulering återfinnas.

² Enl. Upsala föreläsningsdiarier, R. A.

³ Av föreläsningsdiarierna framgår, att Geijer börjat föreläsa över Karl XII den 18 maj 1817 (E 110, s. 529) och fortsatt till terminens slut, varvid han hunnit fram t. o. m. freden i Altranstädt. Sista föreläsningen, den 30 maj, ägnar han åt en översikt av händelserna fram till slaget vid Poltava. Nästa termin börjar han den 1 okt. med en rekapitulation av denna översikt (E 111, s. 1 ff.) och slutar den 6 nov. med framställningen av Karl XII:s död och en allmän karakteristik (s. 431–60), varefter han fortsätter med frihetstidens historia.

i själen, att orättvisa [ännu] synes för den vara ett främmande begrepp. Allt detta var det som för den 18-årige konungslige ynglingen väckte denna entusiasm hos hans folk, som följde honom i passion och som fångslade sjelfva hans fienders kärlek och beundran.»¹

Så länge Geijer kunde uppfatta det trotsiga modet och den omutliga rättvisan som utslag av ungdomlig äventyrlust och oskuld, kunde han också tjusas därav, men i fortsättningen får han allt svårare att komma tillrätta med dessa drag, som snart alltmer te sig för honom som oböjlig hårdhet och envishet. I grunden hade han också långt större personliga förutsättningar att kunna förstå och uppskatta de drag av »blygsamhet», »måtta» och »vänlighet», som han kunde finna i konungens karaktär, och han bemödar sig att hålla fast dessa egenskaper, som han även återkommer till i slutkaraktéristiken. Men under själva framställningens gång, när det gäller att mera i detalj följa konungens utveckling och granska hans politik och hans fälttågsplaner, visar det sig ytterligt svårt för Geijer att bevara den positiva inställningen. Han saknar alltmer »denna värme i karaktären, förutan vilken det ej göres någon stor man.»² Man har därvid inte något som helst intryck av att det är pliktskyldigast, som han levererar sin beska kritik. Den tar sig ofta ytterst impulsiva uttryck, och förbittringen förefaller sprungen ur minst lika uppriktigt hjärta som de ibland något skruvade lovorden. Någon gång kunna väl de personligt lidelsefulla tonfallen ge ett intryck av förvånad besvikelse över vad källmaterialet bragt i dagen, men att Geijer är helt och fullt engagerad — med både hjärta och förstånd — i de bittra omdömen han faller över kungen, därpå kan man inte ta fel.

Det dröjer inte länge efter skildringen av konungens första framgångar i Danmark, förrän Geijer får anledning att understryka hårdheten i hans rättfärdighetslidelse: »Carl frågade aldrig efter grymheten af ett straff, när han ansåg det rättvist»³, heter det i samband med berättelsen om den hänsynslösa krigföringen i Polen. Som belägg för sin uppfattning om denna citerar Geijer konungens brev till Stenbock och Rehnsköld⁴, innehållande uppmaningar att gå skoningslöst fram och slå ned allt motstånd med brand och plundring och hårda pålagor. Som kommentar tillfogar han en av sina typiska pragmatiska reflexioner: »M. H. Detta är ej den store G. A:s krig. Det är det sjunkande Sverges råa vapenlycka som badar sig i blod.»⁵ Nå-

¹ E 110, s. 595 f.

² *S. skr.* I: 27.

³ E 110, s. 651. De citerade orden äro, med avvikande stil, tillfogade i marginalen, men även om man betraktar dem som ett senare tillägg, är tendensen i den ursprungliga formuleringen fullt tydlig.

⁴ E 110, s. 651-654. De av Geijer ganska fritt citerade breven voro tidigare tryckta av Loenbom i *Kongl. Rådets och Fältmarskalkens Herr Grefve Magni Stenbocks Lefverne* 1, Sthm 1757 (s. 119-147) samt i *Uplysningar i Svenska Historien*, 2, Sthm 1768 (s. 112, 114, 117 f.). Det kan i detta sammanhang också erinras om att E. Carlson anför just dessa brev till stöd för sin uppfattning om Karl XII:s utveckling från »den lekfulle, sportälskande och godmodige yngling, som talar i de tidigare breven till prinsessorna» till »den stränga och slutna, endast på kriget riktade soldatnatur, som ger sig tillkänna redan i brefven från Polen, framför allt i skrivelserna till Rehnsköld och Stenbock.» (E. Carlson, *Konung Carl XII:s egenhändiga bref*, Sthm 1893, s. xvii, jfr s. xxxi.) Egendomligt nog hänför dock Carlson utan någon reservation Geijer till de övriga Carl XII-beundrarna vid 1800-talets början. Kontinuiteten borde ju eljest här via F. F. Carlson vara obruten.

⁵ E 110, s. 654.

got längre fram, när Geijer berör frågan om Karls behandling av Patkull, återkommer han till samma karaktärsdrag. Geijer söker inte ta Patkull i försvar. Han betonar, att konungen var i sin fulla rätt att straffa honom som rebell. Men han tillägger: »Carl var hård i detta fall, ja grym, liksom han i allmänhet i fråga om rättvisa gick till det yttersta. — Nesligt och trolöst kan ingen kalla hans uppförande — men väl häftar denna förebråelse i fullt mått på August och hans ministrar.»¹

Allteftersom Geijer tyckte sig förmärka, att den sorglösa oförvägenheten i konungens företag medförde vådliga följder för fäderneslandet, fick han svårare att förlika sig med detta drag i hans karaktär. Han berättar om de första skärmytslingarna med polackerna vid jultiden 1701 och dröjer med en viss kritisk accent vid det tillfälle, då konungen avlägsnade sig så långt från högkvarteret, att man slutligen under största oro måste söka efter honom: »Det var första symptomen att han nu mera med passion älskade kriget för dess egen skull och som soldat ännu mer än som General.»² När det lättsinne hos den 18-årige soldatkungen, som ännu kunnat tjusa en götisk skald och romantiker, blott alltför snart befanns uppträda parat med hårdnackad envighet, då stod Geijer alldeles oförstående. Denna ståndaktighet, som inte kunde ändra åsikt, var utan tvivel den sida av Karl XII:s kynne, som Geijer mest av allt saknade förutsättningar att förstå sig på, och han spar inte på skarpa ord, närhelst han får tillfälle att återkomma till denna »Carls skickelse att genom sina en gång för alla afgjorda personliga tycken förderfva sina saker.»³ Nära nog alla konungens olyckor ledas också tillbaka på detta ödesdiga karaktärsdrag. Visserligen tillskrivas även dåliga rådgivare en dryg andel av skulden, men det visar sig, att valet av dem inte är tillfälligt. Konungen lyssnade helst till dem, som passade hans avsikter och smickrade hans »passioner».

Det första ödesdiga misstaget i Karl XII:s krigföring ser Geijer i beslutet att avsätta August II och skänka Polens krona åt Stanislaus, ett beslut, som han sedan varken med goda råd eller genom motgångar kunde förmås att rubba på. Kritiken är på denna punkt fylld av förtrytelse blandad med ironi. Efter att ha tagit del av Augusts förklaring vid riksdagen i Regensburg besvarade Karl, säger Geijer, dennes motstridiga och sällsamma anspråk

»med den förklaringen att k. August tänkte han att afsätta, det vore enda medlet att hjälpa hela saken. Och på denna en gång gjorda förklaring satte han sedan sin och sitt rikets hela välfärd på spel. Förgäfves voro alla föreställningar förgäfves samlade den gamla Bengt Oxenstierna på sjuksängen sina sista krafter för att föreställa honom vådan af sitt företag — Man känner detta märkeliga bref — Sedan Axel Oxenstiernas tider den förträffligaste Svenska statskrift, och i

¹ E 110, s. 679. Geijers framställning av denna händelse överensstämmer nära med Lagerbrings, som han förefaller ha haft i minnet vid utarbetandet av manuskriptet. I likhet med Geijer — och i motsats till Voltaire — hävdar Lagerbring Patkulls brottslighet och rättvisan i Karl XII:s handlingssätt. Siutklämnen erinrar också om Geijers ovan citerade ord: »Ofelbart lär vara, at om någon wid detta tilfalle kränkt Folk-rätten war det Kon. August, som låtit fångsla och utlefwerera Patkul, och intet Kon. Carl» (Lagerbring, *Sammandrag av Svea rikets historia etc.*, 4: 3, 2 uppl. 1779, s. 41). L. framhåller också önskvärdheten av ett mildare straff, men avstår från alla kommentarer om konungens grymhet.

² E 110, s. 643.

³ Marg.-tillägg utan omedelbart märkbar skillnad i bläck och stil. E 111, s. 292.

afseende på den brytning hvori Sverges öde nu befann sig den märkvärdigaste af alla statsskrifter som flutit ur Svensk penna.»¹

Geijer refererar utförligt Oxenstiernas brev, som uppenbarligen gjort ett starkt intryck på honom. Flera av de där framförda synpunkterna återkomma senare i föreläsningarna såsom kritik av Karl XII:s planer:

»Hvem kan säga», avslutar Geijer sitt referat, »hur det stått till med Sverge med Europa om Carl lyssnat till den gamle statsmannens tankar — Ty det är säkert i detta ögnablick var ett beslut i fråga som ej blott på Sverges utan vår hela verldsöde hade och skall få — det viktigaste inflytande. — Ty ännu äro alla dess följder långt ifrån utvecklade. —»²

Bevekande hade Oxenstierna uppmanat konungen, att, om det ändå vore hans oryggliga beslut att detronisera kung August, han åtminstone först skulle söka få till stånd en fördelaktig fred med ryssarna, så att ej dessa under det polska kriget skulle falla honom i ryggen i Östersjöprovincerna. Men Karl XII var inte sinnad att följa andra råd än sina egna, och hans uraktlåtenhet att säkra freden med tsar Peter föranleder Geijer till åtskilliga bittra reflexioner över det tema, som han berört redan i Gustav Adolfs-föreläsningarna året förut: faran som hotade från det växande ryska väldet. Eljest var det ju sedan 1700-talet vanligt, att man från patriotiskt håll spelade ut Karl XII mot en ryssvänlig politik³, men om man överhuvud taget vågar läsa ut någon aktuell tendens ur Geijers framställning på denna punkt, förefaller han närmast vilja ta Karl Johans politik i försvar genom att som varnande exempel framhålla Karl XII:s lättsinniga stridslust och underskattande av ryssarnas styrka. Mer än en gång får man ett intryck av att han har Napoleon i tankarna, när han talar om Karl XII.⁴

Ur litteraturhistorisk synpunkt intressantare är emellertid det sätt, varpå Geijer belyser Karls karaktär genom att mot honom kontrastera Peter den store, ett ibland många exempel på hans förmåga redan vid denna tid att åstadkomma plastiskt utformade historiska porträtt liksom på ett för denna tidpunkt överraskande stort individualpsykologiskt intresse.⁵ Liksom Voltaire⁶ ger Geijer redan från början uttryck åt sin beundran för tsaren i en helt annan ton, än den han använder om dennes svenske motståndare. Men inte desto mindre är det onekligen en viss skillnad mellan Geijers och Voltaires sätt att uppfatta Peter den store. De geijerska föreläsningarnas blodfulla härskestalt har inte mycket gemensamt med 1700-talets upplyste despot. Geijer målar med kraftiga penseldrag och gör intet försök att släta över det barbariska i ryssens natur: trolösheten, hänsynslösheten och den fullständiga likgiltigheten för västerländska hedersbegrepp. »Peter — Barbaren» kallar han honom

¹ E 110, s. 630.

² E 110, s. 640.

³ R. G:son Berg, *Karl XII-minnet och 100-årsfesten* 1818, Litteraturbilder 2, s. 47 f.

⁴ Om Geijer och Napoleon, se särskilt Hessler, *Geijer som politiker*, ak. avh. 1937, s. 131 ff. o. flerst.

⁵ Flera exempel på detta anföras i mitt ovannämnda arbete, s. 235 ff., där också den personliga bakgrunden härför beaktas. Jfr Blanck, *Geijers götiska diktning*, s. 430-436, där dikten Olof Tryggvason, i vilken denna plastiska individualiseringskonst når sin kanske högsta poetiska fulländning, sammanställs dels med de samtida föreläsningarna, dels med det berömda brevet till Beskow 1826.

⁶ Som bekant är Voltaires kritiska tendens gentemot Karl XII skarpare uttryckt i *Histoire de l'Empire de Russie* i förhållande till vad som är fallet i *Histoire de Charles XII*.

men gör genast ett betecknande tillägg: »ehuru med detsamma en af de största menniskor, som senare tider eller några tider framalstradt — — —.»¹ Stundom har man svårt att värja sig för intrycket, att just något av denna otämda primitivitet, smidigheten och ursprungligheten, som så bjärt sticker av mot Karl XII:s buttra enrakenhet, är vad som allra mest fånglar Geijer hos den ryske självhärskaren. Bägge erinra honom om forntidens hjältar. Peter är, säges det, »utan all jemförelse [— — —] den merkvärdigaste och största gestalt [överskriven variant: det största herrskaresnillet] i sitt tidehvarf [— — —] ja han synes för stor för detta tidehvarf och påminner [överstruken variant: Denna nya Hercules påminner] om allt hvad ålderdomens Heroer [— — —] ha mest kraftigt [överstruket: och herligt]». Eller — enligt en i marginalen troligen senare tillfogad variant: »— — — [barbaren] framlyser öfverallt jemte ett (sic!) kraft och ett förstånd som sätter honom i bredd med ålderdomens Heroer.» Omedelbart efter det jämförelsen gjorts, befinnes den dock trots allt otillräcklig, ty Geijer tillfogar, fortfarande med Herkulesmyten i tankarna: »[Och] de verkliga underverken [rättat till: storverk] i hans lefnad öfverstiga Fabelns [i marg.: ehuru man ej alltid kan gilla de medel hvarig. de utfördes].»² Ett motsvarande uttalande ehuru med en nyansskillnad, som är värd att observeras, gör Geijer om Karl XII i de sista föreläsningarnas sammanfattande karakteristik, till vilken jag får tillfälle att återkomma i samband med tolkningen av dikten 1818: »Han var stor, men hans storhet är mera en stor naturkrafts än en mänsklig storhet» — i marginalen tillfogas: »och påminner om de jättelika gestalter, som visa sig i den nordiska sagans forntid.»³ Under det att Peter sålunda sammanställs med de antika heroernas sinnligt konkreta gestalter, associeras Karl XII hellre med den mera svårgripbara nordiska sagovärlden. Parallellen, som, såvida den var medveten, bör ha legat nära till hands för Geijer, samtidigt som han skrev sin avhandling om de nordiska myterna⁴, ger kanske på sitt sätt en betecknande antydning om hur mycket lättare det var för honom att få ett grepp om Peter den stores än om Karl XII:s gestalt. I och för sig får man visserligen ej lägga för stor vikt vid Herkulesmytens förekomst, eftersom den ju i högsta grad var retoriskt allmångods. Men det kan ändå ha ett visst symptomatiskt intresse att i detta sammanhang citera en passus ur Voltaires företal till Peter I:s historia:

»Il se peut qu'il y ait encore des hommes enfans qui aiment mieux les *fables des Osiris, des Bacchus, des Hercule, des Thésée*, consacrées par l'antiquité, que l'hi-

¹ E 110, s. 602 f.

² E 110, s. 573 f. De talrika, ej ointressanta ändringarna i denna passus ha här ej i detalj kunnat återgivas.

³ E 111, s. 458.

⁴ Jfr *S. skr.* I, s. 443: »Tor är t. ex. i den nordiska myten styrkans sinnebild. Man uppgiver åt konstnären detta ämne, Han skall alltid arbeta sin bild i meningen av en Herkules; emedan den manliga styrkans övermäktiga fullhet ej bättre, ja knappt annorlunda låter sig uttryckas.» I början av nov., när Geijer höll sina sista Karl XII-föreläsningar, var han också som bäst sysselsatt med att fullborda uppsatsen om myterna. Visserligen kan det hända, att han fått uppslaget att anknyta till den nordiska sagovärlden, först när han stod inför uppgiften att behandla Karl XII i dikt (se nedan s. 157 ff.), och att det citerade marginaltillägget sålunda är av något senare datum. Men tendensen att för stora gestalten och ge den övermänskliga, halvt överkliga proportioner, är dock fullt tydlig i den ursprungliga texten.

stoire véritable d'un prince moderne, soit parce que ces noms antiques d'Osiris et d'Hercule flattent plus l'oreille que celui de Pierre, soit parce que des géants et des lions terrassés plaisent plus à une imagination faible que des lois et des entreprises utiles. Cependant il faut avouer que la défaite du géant d'Épidaure et du voleur Sinnis, et le combat contre la truie de Crommion, ne valent pas les exploits du vainqueur de Charles XII, du fondateur de Pétersbourg, et du législateur d'un empire redoutable.»¹

Det är upplysningsrationalistens syn på användningen av den klassiska mytologien. För nyhumanisten Geijer har den mytologiska anspelningen varit fullt naturlig och inneburit långt mera än en tom retorisk sirat. Det kan ju hända, att Geijer hade Voltaire i tankarna, när han tillfogade, att underverken i Peters levnad överträffade fabelns, liksom när han strax efteråt tog itu med sin stora principutredning av frågan om de nordiska myternas användande i konsten. Uppslaget till sin egen syn på denna fråga har han däremot fått från andra håll.²

Geijers stämna vibrerar av harm, när han i föreläsningarna talar om Karls lättvindiga underskattande av den ryske Herkules, som lade seger till seger i Östersjöprovinserna:

»Den 14 maj år 1702 intog han Nyenskans vid Nawa Han lade strax grunden till S:t Petersburg. — Han vågade göra det. Se der en sublim vägsamhet [tillfogad i marg.: mer värd än tusende förvägna äfventyr på krigets bana]. Och en sådan motståndare föraktade Carl, en sådan fiende var föremålet för oförskämda storpratares skämt i Carls läger. — Quos Jupiter vult perdere dementat. Peter gick långsamt med [men?] säkert — alla dessa krigsår som Carl förnötte med att marschera från den ena ändan af Polen till den andra, och slå sin fiende på ett ställe medan den uppreste sig på ett annat voro en krigskola för Peters troppar.»³

Inte ens den ryktbara marschen genom Polesien i mars 1706, då Karl förföljde ryssarna ända till Volhynien, förmår avlocka hans hävdatecknare ett erkännamt ord:

»— — — i eviga skogar, kärr, moras, på obanade djupa vägar begynte åter det slags polska fruktlösa krig, som Carl så mycket älskade, blott emedan det var förenadt med de största faror och besvär — Så snart hans Svenskar slogo ett dubbelt antal Polacker eller Ryssar — och det skedde alltid — så var han nöjd och vid bästa lynne.»⁴

Med stigande otålighet följer så Geijer svenskarna på deras olycksfärd mot det inre av Ryssland, allt under det han iakttar, hur deras fiender få husera i Östersjöbesittningarna och smida ofärdsplaner mot det svenska stormaktsväldet. Att konungen inte efter freden i Altranstädt tågade mot ryssarna i Lifland, däri ser han det första definitiva steget på vägen till nederlaget vid Poltava. »Den andra olycksstationen [— — —] var då kgn. för 2dra gången bytte om kosa och nu riktade sitt tåg åt Ukraina.»⁵ Olyckan med Lewenhaupt och själva nederlaget vid Poltava synes Geijer visserligen mest böjd att tillskriva Rehnskölds intriger och tillfälliga vidriga omständigheter. Men han betonar upprepade gånger, att i stort sett var slagets utgång en oundviklig följd av tidigare missgrepp: »Äfven med

¹ Œuvres Completes, Nouv. ed. Bd. 16, Paris 1878, s. 385.

² Jfr Norberg, a. a., s. 240.

³ E 110, s. 663 f. Jfr Teckning av Sveriges tillstånd, *S. skr.* 6, s. 232 f., där samma synpunkt återkommer, samt dissertationeser 1818, *S. skr.* 7, s. 110.

⁴ E 110, s. 667 f.

⁵ E 111, s. 75 f., jfr s. 36 ff.

en seger hade likväl hans öde i det hela varit föga förändradt. Det hade blott varit en uppskuten (sic) undergång och ett Pultava hade väntat på ett annat ställe.»¹

Vid framställningen av vistelsen i Turkiet får Geijer gång efter annan tillfälle att återkomma till konungens envisa blindhet för allt annat än sina egna föresatser. Med en ton av ironi, som åter för tanken till Voltaire, talar han om Karls hårdnackade fasthållande vid sina »fantastiska förhoppningar»:

»Under det Tönningen för Sverge blef ett annat Pultava upphörde ej Carl att i Turkiet ännu nära de mest öfverspända förhoppningar på Ottomaniska portens biträde till utförandet af hans planer, af hvilka han ännu ej uppgifvit en enda.»²

När slutligen Karl får underrättelse om att kung Stanislaus inkognito anlänt till Turkiet för att rådgöra med honom angående fredsförhandlingar med August men vid framkomsten blivit igenkänd och arresterad, ter sig hans envishet i Geijers ögon närmast parodisk:

»Sjelf fånge lät han hälsa den andra konungliga fånge[n] att han aldeles ej skulle inlåta sig [i] någon underhandling med kg. August, ännu mindre tänka på en afsägelse på kronan. Allt skulle ännu gå bra, Denna försäkran upprepade han äfven åt Fabrice med tillägg att ännu skulle han återvända till sitt rike i spitsen för en här af 100000 Turkar och Tartarer. M. H. Det skulle sedan man nyss berättat kalabaliken vid Bender synas ogörligt att prestera ett större bevis på en oböjelighet som i sina föresatta ändamål aldrig rådfrågade medel och möjligheter. Här är emellertid detta bevis!»³

Det är Geijer en ständig källa till förvåning, att konungen verkligen lyckades övertyga andra än sig själv om möjligheten av sina omöjliga planer, ja, att han t. o. m. kunde inge entusiasm »för det af alla med öppna ögon insedda orimliga».⁴ Han finner därtill ingen annan förklaring än den oerhörda personliga makt konungen hade över människor, vänner som fiender. Det är en egenskap, som Geijer redan från början framhållit och som han flera gånger återkommer till under föreläsningarnas lopp.

Under uppehållet i Turkiet hade det verkligen en gång sett ut, som skulle Karl ha lyckats i sin strävan att med turkarnas hjälp få tsaren i sitt våld. Med ödet korsade hans planer. Det var, när storvisiren lyckades innesluta ryssarna vid Prut, men genom underhandlingar förmåddes att släppa dem på alltför billiga villkor. Denna händelse ger Geijer anled-

¹ E 111, s. 91. Jfr Dissertationen *De pugna pultavensi*, 11 april 1818, vari G. skildrar slaget vid Pultava och (s. 3 ff.) anlägger samma synpunkter på orsakerna till nederlaget som i föreläsningarna.

² E 111, s. 208. Jfr Voltaire, *Histoire de Charles XII, Œuvres complètes* 16, s. 315: »Pour achever les malheurs de la Suède, son roi s'obstinait à rester à Démotica, et se repaissait encore de l'espérance de ce secours turc sur lequel il ne devait plus compter.» Även den följande berättelsen om konungen och Stanislaus i Bender, synes inspirerad av Voltaire (a. a., s. 306), liksom möjligen också den passus, E 111, s. 247, där det talas om konungens sjukdom i fångenskapen: »Sjuk gjorde han sig så länge tills han verkl:n blef det, han föll slutn i en hetsig feber, hvarur han först efter flera vickor tillfrisknade.» Jfr Voltaire, a. a., s. 316: --- »cette oisiveté extrême, succédant tout à coup aux plus violents exercices, lui avait donné enfin la maladie qu'il feignait». Även Lagerbring följer här nära Voltaire, men utan att falla in i dennes raljerande ton. Geijers sarkasm överträffar vid detta tillfälle t. o. m. Voltaires.

³ E 111, s. 239 f.

⁴ E 111, s. 241.

ning till en av sina inspirerade historiefilosofiska betraktelser, som trots sin längd förtjänar återges in extenso:

»Vi äro vid en af de händelser, [marg: och i allmänhet vid en tidpunkt] der en högre hand liksom synbart synes gripa in i folkslagens öden, och blotta den tråd, hvarvid hon dem leder. För inga nationer var utan tvifvel den uppvoxande Ryska världsmakten farligare än för dess grannar d. v. s. för Svenskar, Polacker och Turkar, och hos alla dessa folkslag sammanträffade på en gång de utomordentligaste omständigheter för att gynna denna makts uppkomst och inträffa samtidigt med den underbara man, som genom sitt snilles kraft var kallad att göra sin nations storhet. — Sverge förlorar öfvermakten i Norden just genom en hjälte, som efter mensklig sannolikhet synes ha bort kunna befästa den för alla tider. Polen i August får en konung, som nödgas söka förnämsta stödet för sin thron hos sin nations naturliga fiender, Ryssarna. Åt det lutande Turkiska väldet erbjuder sig för sista gången den undransvärdaste vapenlycka. Den begagnas ej förblindelse rådde på alla sidor, och om Sverges gräns går genom Torneå i stället för genom S:t Petersburg om Polen försvunnit ur sjelfständiga nationers antal, om Catarina II redan rimeligen kunde tänka sig det präktiga Constantinopel, såsom en ny rysk kejsarestad, så har man derföre att tacka denna förblindelse. Så grundas de stora välden. Så ha de alltid blifvit grundade, mindre genom mensklig vishet än på ett duktigt underlag af mensklig dårskap. Denna sanning är så gammal, som Historien, alla menniskor veta den på sina fingrar och upphöra dock ej att under liknande omständigheter handla på samma sätt, ja handla nästan säkrast så, ju klokare de sjelfva tro sig vara. Då man säkert för all utgång så litet kan ansvara, må vi väl tillägga hvad är det säkraste — äfven i all klokskap? att först och främst se på gemningarnas egna inre halt. Följderna kunna i alla fall ej beräknas. Allt förvandlas — rätt och orätt förvandlar sig ej. Och den inre tillfredsställelsen eller förebråelsen är slutligen det rena resultatet af all mensklig handling. Det är en lära M. H. som man kan hämta ur lillkatekesen. Men betraktelsen af hela Historiens stora tafla lär ej heller någon ting annat än just det samma. För menniskan finns blott ett enda medel att herska, som håller sig på längd. Det är att underkasta sig sin plikt. Här heter det — ju ödmjukare ju mäktigare och är den som är slaf af sin egen öfvertygelse ej verdens herre, så är han åtminstone sin egen, och det lär i alla fall vara det högsta hvartill någon af oss han må sitta högst eller lägst någonsin kan komma.»¹

Man skulle kanske vara böjd att tro, att Geijer med de sista av Kants etiska idealism inspirerade orden söker ta Karl XII:s trohet mot sin egen övertygelse i försvar och i sista hand tillskriver hans olyckor ett oblikt öde eller en gudomlig världsplan. Men det är i detta fall knappast troligt. Geijer har inte tidigare funnit Karl XII ödmjuk i fråga om tilltron till sin egen förmåga att skipa rättvisa och ingripa i världshändelsernas gång. Och alltför många gånger har han förut talat om hans rättspatos såsom passion och orimlig hårdnackenhets², för att han nu skulle kunna antas tillskriva den ett högre moraliskt värde. Och om man här ett ögonblick av Geijers skildring kan få det intrycket, att konungen i Turkiet dock gjort vad han kunnat för att komma tsaren till livs och endast genom händelsernas obevekliga gång hindrats i sina avsikter, så gör föreläsaren senare sitt bästa för att skingra denna villfarelse, i det han framhåller, att ur alla Karls försök att få till stånd ett krig mellan turkar och ryssar

¹ E 111, s. 154 ff. Jfr härmed *Feodalism och republikanism*, S. skr. 2, s. 507, samt *Om historiens nytta*, S. skr. 3, s. 22 f. Delvis griper Geijer här tillbaka på den otryckta men ofta citerade inledningsföreläsningen 1815.

² Jfr E 111, s. 185 f., där det säges om Stenbock, att han med stor uppfinningsrikedom och utan att vara alltför nogräknad om medlen förstod att utföra konungens vilja. Därigenom förvärvade han den största ynnest hos Carl »som så envist fattade sina en gång för alla gifna ändamål i sikte, att han mindre såg på *huru* hans vilja skedde, än *att* den skedde.»

»framlyser mindre en afsikt att egentligen skada denna hans farligaste fiende, än att blott få Ryssarna drifna ur Polen. Denna olyckliga, överkställbara onyttiga, polska plan hade ifrån början genom Augustus trolösa anfall hos honom blifvit en fix idé, till hvilken han hänförde allt, till hvilken han efter lyckade och misslyckade försök ständigt mera hårdnackad återvände, och det är den enda, hvilken såsom vi framdeles få se han intill sin sista stund aldrig öfvergaf. — En olyckligare förbindelse känner knappast Historien, åtminstone känner vår Historia ingen olyckligare än den, hvarigenom Sverges och Polens kronor onaturligt sammanfästades på Sigismunds hufvud [— —].»¹

Den har varit en olycksidé, denna polska plan, inte bara hos Karl XII utan hela svenska historien igenom. Geijer framhåller, hur mycken kraft som förötts och hur mycket blod som spillts till ingen nytta på de polska slagfälten och menar, att utan dessa krig skulle Sveriges historia ha tett sig på annat sätt och vårt folk kunnat mera effektivt gripa in i de europeiska händelsernas gång. »Men det har händt annorlunda och det [har?] så händt oss till lärdom.» Här tillfogas i marginalen en reflexion, som ytterligare belyser den ovan berörda frågan om hans uppfattning av Karl XII:s egen skuld till sina olyckor:

»Jag säger efter menskligt utseende» (skulle Sverige ha kunnat göra en större insats) »hvarefter den magt som styrer folkslagen sig ej rättar. Man säger att dess vägar äro obegripliga, och oss tillhör att med undergifvenhet erkänna dess beslut. Men det är intet blindt öde som beslutar menskliga sakerna och undersöker man rätta orsakerna till nationers upphöjelse, så ligga de slutligen i det sätt, hvarpå de användt de dem af försynen förlänta krafter. Ingen har ännu fallit utan egen skuld. Hvarje öfverträdelse öfver måttans gräns hvarje brott mot den enkla rättvisans lagar hämnar sig sjelf. Det är den sublimes hemligheten af världens moraliska regering. Guds röst i naturen och menskligheten — Hvar och en kan höra den i samvetet [tillfogat ovanför: hos eremiten i det menskliga hjertat för att nyttja etc.] Den som ej vill höra den der och vore han mäktigast på jorden får förnimma den i sitt eget förderf och i dånet af ramlande välden, som ej ens någon helig allians uppehåller, om man ej skyr för att äfven använda det heligaste till medel för högst oheliga afsigter och således skända mensklighetens naturligaste förtroende.»²

En viss inre motsägelse i Geijers uppfattning av ödet eller försynen och den fria viljan är här liksom flerstädes i hans produktion tydligt skönjbar. Å ena sidan: de världshistoriska omvälvningarna åvägbringas snarare mot än med människornas vilja. När stora välden grundas, äro regenterna dockor, vilkas uträkningar ej ha stort att betyda. Å andra sidan: det är intet blint öde, som styr världens gång, och ingen faller utan skuld. Visserligen bär den sist citerade marginalanteckningen alla spår av att vara tillkommen vid upprepandet av föreläsningarna 1821, samma år som Geijer i andra upplagan av sitt reformationstal i mycket liknande ordalag vänder sig mot missbruket av den heliga alliansens idé.³

¹ E 111, s. 278 f.

² E 111, s. 281–283. Jfr en diss.-tes från 1818, *S. skr.* 7, s. 112: »Karl XII, som icke kan jämföras med någon annan, har felat mest däri att han uppoffrade icke sig för fäderneslandets väl, men fäderneslandets väl för sin skull.»

³ *S. skr.* 2, s. 389 med not s. 401. Jfr Werin, a. a., s. 271. Hessler, *Geijer som politiker*, s. 203, och Granstedt, *Geijer och den heliga alliansen*, *Hist. tidskr.* 1938, s. 379 f. Jfr dock även E 110, s. 601, där Geijer med några skarpa ord brännmärker det gängse missbruket av den Högstes namn i politiskt syfte: »Betraktar man det ofog som dermed drifves i politiken, så finner man nästan den gamla seden mindre olidelig enligt hvilken hvar nation också hade sin national Gud hvars skyldighet det naturligtvis var att vara partisk för nationens intressen.»

Även om man bortser från dessa rader, där den moraliska aspekten fått ett särskilt pregnant uttryck, är dock den antydde dubbelheten märkbar redan i den ursprungliga framställningen, så till vida som Geijer oupphörligt, i samma andetag som han hänvisar till försynens rådslag, dock gör sina pragmatiska reflexioner om hur det kunde ha gått, ifall konungen handlat mera klarsynt. Man är kanske böjd att invända, att detta är en motsägelse, som är ytterst vanlig redan i dagligt tal och som i alla händelser tycks vara ofrånkomlig för var och en, som på den historiska utvecklingen vill tillämpa en religiös livsåskådning. Men i detta fall bör den dock ses mot bakgrund av de försök, som Geijer tidigare gjort att systematiskt tänka igenom problemet frihet — nödvändighet, framför allt i avhandlingen »Om historien och dess förhållande till religion, saga och mytologi», 1811, vars grundtendens Werin liksom Landquist¹ i stort sett vill föra tillbaka på Schellings paradoxala frihetslära: inre frihet och därmed kraft att handla uppnå vi först, då vi inse och ödmjukt böja oss för den gudomliga nödvändighetens krav. Utan att söka förringa Schellings inflytande på denna punkt må dock även erinras om den tydliga anknytning till evangeliskt lutherska tankegångar, som Kulling iakttagit i nämnda skrift.² Inte bara genom sin allmänna skolning i dialektiskt tänkande utan kanske framför allt genom sin förankring i gammalluthersk kristendom, i vilken samma spänning ligger innesluten mellan försyn och nåd å ena sidan, frihet och skuldmedvetande å den andra, var Geijer utomordentligt väl preparerad för att kunna acceptera först den schellingska paradoxen och senare Hegels »kärva dialektik». En dylik dialektisk grundsyn måste betraktas som en förutsättning för de dubbeltydiga reflexionerna i föreläsningarna.

Vad som framför allt gör en sidoblick på avhandlingen »Om historien» berättigad i detta sammanhang, är emellertid den konträrt motsatta tillämpning på Karl XII, som man finner här och i föreläsningarna. I Iduna-uppsatsen anföres Karl XII som exempel på de benådade gestalter, som i kraft av sin inre frihet äro kallade att gripa in i världshistoriens gång:

»Blott för den som själv verksamt griper in i sitt tidevarvs bildning och skickelse finnes en världshistoria; och *Karl den tolfte*, om han ock aldrig läst mer än Curtius, förstod världshistorien bättre än många professorer tillsammanstagna som blott där se en hop fakta, om vilka, då de betraktas utan inre sammanhang, ingen förnuftig visshet kan finnas, och därför som sådana samt och synnerligen äro högst likgiltiga.»³

Sannolikt är väl också, att, som Werin förmodar, Geijer fortfarande har Karl XII i tankarna, när han i samma uppsats talar om hjälten och skalden såsom »de egentligaste snillen» och förklarar, att om hjälten är av rätta slaget, »så tillhör han ej sitt land, utan världshistorien; och för den oemotståndliga drift, varmed Försynen kallade honom att utföra ett verk i dess plan, kan ofta hans folk med eller efter honom falla offer» (s. 252).

1817 är ju Geijers syn på Karl XII i detta avseende radikalt förändrad,

¹ Landquist, *Erik Gustaf Geijer*, s. 391–403. Werin, *a. a.*, s. 243–249, där Vikingen och Odalbonden anföras såsom representerande två olika sidor av Geijers hjälteuppfattning.

² Kulling, *Den svenska romantikens religiösa utveckling*, *Samlaren* 1936, och *Geijers samhällsuppfattning*, *Edda* 1935.

³ *S. skr.* 1, s. 249 f.

utan att dock hans hjälte- eller geniuppfattning i och för sig synes ha undergått någon märkbar förskjutning. Alltjämt är det väsentligt för hans syn på hjälten, att denne äger den profetiska blick, som vittnar om att han är ett idéns verktyg eller ett försynens redskap. Alltjämt kan man iaktta samma vacklan mellan moralism och esteticism, som jag i annat sammanhang visat vara ett genomgående drag i hans geniuppfattning.¹

Redan i 1816 års föreläsningar hade ju Geijer, som vi erinra oss, i ett temperamentsfullt yttrande helt velat fränkänna Karl XII Gustav Adolfs profetiska snilleblick. 1817 återkommer han ofta till detta tema, men nu är det Peter den store, som får representera det framsynta geniet, vars företag gynnas av den historiska utvecklingens lag: »Med den lyckliga instinct», heter det vid ett tillfälle, »som är Geniet egen, sökte han tränga fram till de haf som med Europa skulle sätta honom i förbindelse.»² Kanske erinras man aldrig så starkt om Hegels världshistoriska individer som just genom teckningen av Peter, vars genialitet och mänskliga storhet inte i nämnvärd grad tyckas föringas i Geijers ögon genom hans stundom moraliskt tvivelaktiga handlingssätt.³ Karl XII däremot hedras aldrig med benämningen geni — och detta ingalunda endast emedan han sökte rida spärr emot tiden. I betänkligt hög grad fann Geijer honom tydligen också sakna den fantasi han skulle behövt för att kunna sätta sina avsikter i verket — inbillningskraft eller förmåga att övergå från teori till praktik skulle det ha hetat med 1810 års terminologi.⁴ Visserligen var han, förklaras det, »en af alla tiders störste bataljvinnare» — och man erinrar sig här inbillningsskriftens ord om hjälten, som i slaktningens eld på en gång finner vad han bör göra utan att behöva påminna sig regler.⁵ Men i fråga om konungens strategiska dispositioner ansluter sig Geijer till den gängse Karl XII-kritiken:

¹ Norberg, *E. G. Geijers tankar om människan och historien*, 1941, s. 12 ff.

² E 110, s. 571.

³ Något av samma vacklan mellan en moralisk och amoralisk geniuppfattning som hos Geijer återfinnes även hos Benjamin Höijer, ehuru denne gör sig mera besvär med att åstadkomma ett slags teoretisk syntes av motsatserna. I avhandlingen »Om skön konst hos de nyare» finns det några rader, som synas kunna kasta ett visst ljus över Geijers syn på en gestalt som Peter den store: »Den störste missdådare, blott han i sin handling och sit väsende uttrycker den oöfvervinnerliga kraften i villja, kan vara sublim och pathetic, och hänföra oss med sig emot vår villja och oakadt vår afsky, då den välmående svagheten, som aldrig verkar med egen kraft, som blott af godhet vacklar emellan det goda och onda i handlingen, väcker, oakadt vårt bifall för denna välmening, endast vämjelse och förakt.» (Höijer, *S. skr.*, 2, s. 275. Jfr s. 355–59.) Den esteticism, som här skymtar fram i orden om den sublime missdådaren är kanske närmast inspirerad från tyskt håll. Men det förtjänar anmärkas, att denna för Sturm und Drang karakteristiska attityd fanns förberedd även inom den engelska common sense-filosofien, som Höijer, Neikters lärjunge, sedan ungdomen var väl förtrogen med. Henry Home utreder i sitt såväl i Tyskland som Sverige flitigt lästa arbete »Elements of criticism» det sublimas verkan på människan och yttrar därvid om de stora erövrargestalterna: »The grossest acts of oppression and injustice, scarce blemish the character of a great conqueror. We notwithstanding warmly espouse his interest, accompany him in his exploits, and are anxious for his success. The splendor and enthusiasm of the hero transfused into the readers, elevate their minds far above the rules of justice, and render them in a great measure insensible of the wrong that is done.» *Elements of criticism*, 1762, 1, s. 285.

⁴ Jfr dissertationster ser fr. 1819, *S. skr.* 7, s. 118 f., där Geijer anknyter till prisskriftens tankegång.

⁵ *S. skr.* 1, s. 95.

»Hans enda fråga i fälttåg var, Hvar är fienden. Han såg blott i denna riktning, gick blott i den och fann han denna fiende voro hans dispositioner för att slå den gemenligen förträffliga. Han var en af de största bataljvinnare som i alla tider funnit[s]. Men för att kallt combinera ett fälttågs operationer dertill var han själf för mycket soldat och en snillrik militärisk författare har derföre med skäl liknat hans campagner vid en bok full af förträffliga Capitel, men hvilka sins emellan ej stå i något sammanhang.»¹

Man fäster sig i dessa ord även vid en antydning om bristande smidighet, men sin skarpaste och psykologiskt intressantaste belysning får denna brist i konungens begåvning genom Geijers jämförelser med hans rådgivare, framför allt Stenbock och Görtz. Den förre, som ägnas rätt mycket intresse, framställs mera som en habil hovman och en duktig militär, som med stor fyndighet, parad med djärvhet, förstod att klara sig ur svåra situationer, än som en självständig och stark personlighet. Han behövde, framhålls det, veta sin överordnades önskan för att kunna handla på egen hand. När han ställdes inför nödvändigheten att fatta beslut på eget ansvar, blev han tveksam, villrådig och opålitlig.² Som ovan omnämmts fann Järta 1825, att Geijer var för sträng mot Stenbock. Emellertid visar föreläsningsskriften, att den kritik, som riktades mot honom, egentligen var avsedd att med ännu större skärpa falla tillbaka på konungen, och detta i högre grad i det ursprungliga utkastet än i den slutliga utformningen. Det är ett genomgående tema i teckningen av Karl XII, att denne ej tålde självständiga karaktärer bland sina rådgivare, men hade behov av smidiga begåvningar med stor förmåga av anpassning och villighet att utan motsägelser ställa sin uppfinningsrikedom i konungens tjänst. I ett sedermera överstruket stycke³ framhåller Geijer, att Stenbock av naturen var utrustad med just sådana egenskaper, som gjorde honom skickad att hos sin konung inta en gunstlig plats:

»Med detta jernhårda sinne, som aldrig afvek från en fattad föresats saknade Carl helt och hållet den böjlighet och uppfinningsgåfva, som ger rikedom på medel och utvägar, och ingen behöfde dock mer denna uppfinningsgåfva, då hans planer merendels voro af den art, att de gränsade till det omöjliga. Det fanns således ett slags folk, som han framför allt behöfde, det var sådana som äfven kunde göra det omöjliga möjligt, eller åtminstone föreställa det så, som under en blind lydnad för hans vilja i det hela, d. v. s. i afseende på de föresatta ändamålen, dock i afseende på medlena ägde den själfständiga, böjeliga rika uppfinningsgåfva, som konungen hvarken själf ägde eller ens bemödade sig att förvärva. Genomgår man listan på alla Carls favoriter, och de äro flera, än man med en blott ytlig kännedom af hans karakter skulle tro, så finner man dem alltid vara folk af detta slag eller som åtminstone derigenom att de förestälde allting lätt sökte sig anseendet deraf. Utvägsmakare med ett ord var det folk som Carl framför allt behöfde, som han allt mer behöfde, ju mer förtviflad hans ställning genom envishet blef. Detta behof [---] var det som slutligen kastade honom i armarna på Baron Görtz — och en dylik väg till kungs nåd hade äfven Gref Stenbock tagit — ej en stor man — men väl en man af de mångfaldigaste och största egenskaper.»⁴

Emellertid har Geijer, som sagts, åter strukit detta stycke. När han kom fram till Karl XII:s förhållande till Görtz, fann han det ännu mer verkningsfullt att kontrastera konungen mot denne enligt hans mening

¹ E 111, s. 50 f. Jfr *De Pugna Pultav.* s. 4: »Cuius (Caroli) ita comparata fuit natura, ut in bello id tantum ante omnia ipse quaereret: ubinam hostis?»

² E 111, s. 179–189.

³ E 111, s. 180 ff.

⁴ E 111, s. 181 f.

verkligt snillrike rådgivare. Trots att två mer olika naturer sällan sammanträffat, hade, menar Geijer, deras förbindelse sin goda grund i Karls karaktär:

»Med detta jernhårda sinne som aldrig afvek från en fattad föresats fattades det honom helt och hållet den böjelighet och uppfinningsgäfva, som föder rikedom på medel och utvägar. Han grep i fråga om dessa alltid till de närmaste, enklaste och helt och hållet obekymrad, om huruvida de i det hela svarade mot ändamålet. Han var en konung, som i kampen mot en hel verld af fiender ständigt blott lefde för dagen, öfvertygad att morgondagen i alla fall nog förde sitt bekymmer med sig.»¹

För att exemplifiera denna i Geijers ögon hart när obegripliga »bekymmerslöshet i fråga om utvägar och medel» berättar han om den djärva finans- och rekryteringsplan, som kungen gjorde upp för att söka tvinga sitt redan förut utarmade folk till nya uppoffringar. Det var emellertid, framhålls det, ingen större svårighet för Görtz att övertyga honom om vådorna av detta förslag, som trots all den entusiasm och tillgivenhet, som nationen hyste för kung Karl, dock under rådande tryckande förhållanden ofelbart skulle ha lett till allmänt uppror. Med denna betraktelse kommer Geijer åter tillbaka till den tankegång han förut varit inne på:

»Så gränsade ej blott Carls planer till det omöjliga, utan hans medel voro om möjligt ännu omöjligare. Det fanns således ett slags folk, som Carl framför allt behöfde, sådana som under det de gäfvo efter för hans vilja i det hela d. v. s. i afseende på de föresatta ändamålen dock i afseende på medlena ägde denna sjelfständiga böjeliga rika, uppfinningsgäfva, som kgn hvarken sjelf ägde eller ens bemödade sig att förvärfva, utvägsmakare med ett ord. Detta förklarar tillräckligt huru han med denna oböjeliga karakter, dock kunde äga och verkn ägde gunstlingar af hvilka han i många mål gjorde sig afhängig och af hvilka hvar och en under sin period för honom var oumbärlig. Men en utvägsmakare i högre mening än Baron Görtz, derpå framvisar hela Historien få exempel. Men det var hos Görtz ej blott den vanliga obscura förslagenheten som ofta, hos Carl gjort sin mans lycka, han var ett verkligt snille, ett genomträngande förstånd en gifven öfverlägsenhet i att handtera affärer, en djerfhet som ej skydde för de förvägnaste planer [— — —] och en outtömlig rikedom af hjälpsmedel, det var egenskaper, som utmärkte denna man, egenskaper, som gjorde honom till Carls man, och för honom nödvändig i högre grad än någon annan varit eller kunde blifva.»²

I den sammanfattande karakteristik, varmed Karl XII-föreläsningarna avslutas, är kritiken åtskilligt dämpad i förhållande till den föregående framställningen. Geijer söker här göra rättvisa åt de karaktärsegenskaper, som hos samtid och eftervärld trots allt gjort Karl XII:s minne »för hans folk outplånligt kärt och dyrbart». Aktningsfullt, om än utan större kongenialitet, dröjer han här vid konungens otroliga viljestyrka, uthållighet och asketiska levnadsvanor. Han återkommer också till de drag av vänlighet och blygsamhet, som fångslat honom redan i den unge konungens gestalt:

»En oböjelig hjertesjäl bodde i denna jernkropp. Dock [må?] man ej tro att den var åtföljd af råhet och hårdhet i uppförande. Hans lynne var alltid gladt och mildt, och han kunde hållre slå en här af fiender än förmå sig att säga ett ondt ord åt någon. Misshagade någon ting, så märktes det derpå, att han drog upp läpparna, gjorde han det 3 gånger och rodnade tillika på kinderna så var han rätt ond,

¹ E 111, s. 341 ff.

² E 111, s. 344. I Teckning av Sveriges tillstånd, *S. skr.* 6, s. 178 ff., liksom i en dissertationes från 1826, *S. skr.* 7, s. 135 f., tyckas lovorden över Görtz vara något mera reserverade.

men sade ej det minsta. — Sökte någon förklara en frånvarande så tog han alltid dess parti. Hans minne var utomordentligt, hans omdöme skarpt, hans ädelmod liksom hans tapperhet utan gränser. Utan tvifvel var det alla [överstruket: dessa sällsamma] mildare drag dessa sällsamma blommor, som bröto upp ur en klipp-hård grund, som så starkt fästade människor vid denne man, som blott förde dem till död elände och fasor.»¹

Emellertid tycks Geijer dock inte ha kunnat frigöra sig från en känsla av att han ändå inte lyckats göra bilden av Karl XII som den store hjältekonungen fullt övertygande. Han tillfogar här den redan förut citerade reflexionen, som tydligen utgjort utgångspunkten för 1818 års Karl XII-dikt:

»Han var stor, men hans storhet är mera en stor naturkrafts än en mänsklig storhet [här tillfogas i marg.: och påminner om de jättelika gestalter, som visa sig i den nordiska sagans forntid.] Utan krig kunde han ej lefva[,] och såsom de minst fattas den, som är oblidkeligt rättvis, så kunde de också först med honom själf upphöra.»

Som synes, är detta alldeles samma försök att göra konungen till en tragisk hjältevälnad, som fick sitt poetiska uttryck i Karl XII-marschen ett år senare. Det förefaller nästan, som skulle Geijer ha plockat fram sitt manuskript för att hämta inspiration för sången. Prosatextens uttryck: »men hans storhet är mera en stor naturkrafts än en mänsklig storhet» har i dikten förändrats till: »Allt för stor för den nykloka tiden». I fortsättningen är överensstämmelsen mera påtaglig: »kastad ur fornvärlden in i striden, / svärd för rättvisan! — okänd för friden, / tills den för evigt hjälten behöll».

Även den följande strofen synes vara utarbetad i direkt anslutning till föreläsningsskriptet. I detta — omedelbart efter de ovan citerade orden — understryker Geijer ytterligare tragiken i Karls öde:

»Jag är aldeles ej af deras tanka, som väntat stora resultat för fäderneslandet om han längre lefvat. Det var för långt kommet och den som kan tro det känner ej Carl rätt. Ännu i den nästan afgjorda freden med Zaren var Stanislai återsättande på polska thronen ett oåterkalleligt vilkor. Så fann[s] ännu hos Carl till det sista quar den plan som alltid gjort hans olycka. Man kan vara säker att ingen ting i verden förmått honom att uppgifva den och låg ej redan häri en hel evighet af onyttiga krig. Jag vill ej ens här uppehålla mig dervid att denna fred [överstruket: troligtvis] omfattade ännu mer vidtutseende och högst äfventyrliga förslager i afseende på en thronförändring i England. Nej Carl störtade fullt tillika med sitt fäderneslands fordna magt, den han själf omöjligt mer kunde återställa. Och det har ej skadat hans minne, som mångdubblade olyckor blott gjort och alltid skall göra för hans folk outplånligt kärt och dyrbart —».

Frågan om ansvaret skjutes här åt sidan till förmån för ödestanken, som överhuvud taget markeras mer mot slutet av föreläsningarna än i början.² Liksom Schillers tragiska hjältar bär Karl XII sitt öde inom

¹ E 111, s. 456 ff.

² Se t. ex. s. 410 (om det kritiska läget efter konungens hemkomst från Turkiet och Görtz' arbete på att få till stånd en fred): »I hela Sverige fanns det väl blott en enda man som syntes ana hvarken sin egen eller den allmänna faran och trygg vandrade på branten af en afgrund den han ej merkte och denne var kg. Carl själf. — Endast denna förblindelse kan förklara hvarföre han aldeles ej gjorde sig brottom, att göra slut på ett tillstånd som med hvarje dag blef mer olideligt. Han tog sig tvertom god tid — och den enda förändring, som de förundransvärda ödets omvexlingar, hvarföre han varit ett mål syntes hos honom ha verkat, påskyndade blott hans undergång. Man finner honom efter hans

sitt eget bröst. Hans undergång var en oundviklig följd av hans olyckliga karaktärsegenskaper. I diktens tredje strof är skuldmotivet ytterligare försvagat. Utan att alls beröra frågan om orsaken till konungens olyckor låter skalden honom framstå såsom endast en estetisk symbol för det svenska stormaktsväldets fall:

»Oledsagad går ej av jorden
hjältars anda — då störde i Norden
Svitiods makt: ett kummel vorden
över den siste kämpens ben.»

Och i de närmast följande raderna skönjes samma tendens:

»Fåfängt stodo skuggorna vakter
kring förr segerbegrönda trakter.
Annan tid kom med andra makter —
Götalejonet slumrade re'n.»

De ödestyngda orden få ett mera konkret innehåll, när man ser dem mot bakgrund av föreläsningarnas dramatiska skildring av det unga ryska väldets jäsande kraft och tsar Peters obändiga men målmedvetna energi. Den tragiska verkan har dock knappast förstärkts av att Geijer i dikten sökt utplåna skuldmotivet i detta sammanhang.

Inte heller i den fjärde strofens anspelningar på rikets utarmade tillstånd före och efter Karl XII:s död spåras något av den kritik, som historieforskaren riktar mot konungen genom att föra tillbaka olyckorna på dennes egna missgrepp:

Onda drömmar dess dvala störde,
feberns rysning dess lemmar rörde,
sårens brand dess krafter förstörde,
knottet yrade kring dess man.

I slutet av samma strof riktas i stället på sedvanligt götiskt manér en anklagelse mot den närmast följande tidens vecklighet och flärd:

Kom så flärden från andra länder,
klippte dess skägg och bröt dess tänder,
redde det bojer med lena händer.
Skogarnas konung, vakar du än?

Skulden, som skall sonas, sökes ej längre hos konungen:

Eller njöt du väl nog försoning,
hjaltevälnad? — — Skall utan skoning
Svea sjunka? — —»

En återblick på den andra strofen upplyser om vems brott det är, som kräver försoning:

Plåna med tårar ut minnesskriften:
hur den störste bland Karlar föll!

Geijer syftar här på misstanken, att Karl XII föll för mördarhand, ett motiv, som även det går tillbaka på de vetenskapliga föreläsningarna.

hemkomst i fattandet af [sina] beslut osäkrare, långsammare. En viss betänkelighet hade bemäktigat sig honom, som väl ej hade minsta inflytande på hans personliga mod på föresatser i allmänhet och på ändamålen, men som i allmänhet och nu högst i otid gjorde honom än otålig än långsam i verkställigheten [överstruket: dröjande, vacklande i fråga om valet af medel].»

Manuskriptet till dessa, liksom en tryckt dissertationstes från samma år¹, ger vid handen, att Geijer i dessa ursprungligen oförbehållsamt anslutit sig till mordteorien, som utifrån den föregående skildringen av det allmänna nödläget, den växande förbittringen mot konungen och enväldet och den därmed sammanhängande partisplittringen ter sig helt naturlig i sammanhanget: »Carl M. H. hade fallit för en mördares kula», förklarar Geijer kategoriskt i den första texten.² Senare har han dock strukit detta, och i de tillfogade ändringarna liksom i några mycket överstrukna och rättade utkast i slutet av volymen E 111 uttrycker han sig åtskilligt försiktigare i den ömtåliga frågan om konungens död. Det förefaller sannolikt, att dessa ändringar, som äro uttryck för en ganska starkt modifierad uppfattning, tillkommit först vid en senare tidpunkt, möjligen hösten 1825 under inflytande av Järta. Av den nämnda dissertations-tesen att döma, intar han ännu i dec. 1817 en positiv hållning till mordteorien.

Om någon verklig »slitning» i Geijers själ mellan hans poetiska och hans prosaiska uppfattning av hjältekonungen kan man sålunda knappast tala. Visserligen kan man skilja på en »högtidsuppfattning» och en »vardagsuppfattning», så tillvida som han i den poetiska hyllningen givetvis utelämnat all kritik. Men å andra sidan finns det ett tydligt sammanhang mellan dikten och föreläsningarna. När Geijer önskade ge sympatisk relief åt konungens gestalt, måste han så att säga hålla denna på avstånd ifrån sig — och detta gäller om den kritiskt historiska framställningen lika väl som om dikten. I föreläsningarna finner man hans verkliga, rikt nyanserade och högst personligt omfattade Karl XII-uppfattning. När han ett år senare diktade orden till Karl XII:s marsch vid Narva, avsedda att åhöras av delvis samma auditorium, som bevistat hans historiska föreläsningar, kunde han inte gärna överraska med en alldeles ny Karl XII-bild. Men å andra sidan var denna i oretuscherat skick knappast användbar i en festmarsch, som ju mera måste få karaktären av samfällid hyllning än av individuell lyrik. Enda möjligheten var då att göra en kringgående rörelse. Skalden renodlar de moment av ödesmättad tragik och överklig forntidsstämning, som funnos antydda redan i den historiska framställningen, och låter så konungens gestalt förlora sig i ett dunkelt fjärran — oåtkomlig för närgången kritik. För att åstadkomma ett verkningsfullt estetiskt intryck förtätar han ödesstämningen på bekostnad av konkretionen och den rikare nyanseringen i föreläsningarna — och man kan kanske tvista om huruvida han i den förra eller i de senare är mest poet.

¹ *S. skr.* 7, s. 109. Jfr Böök, *Geijers »Viken, tidens flyktiga minnen»*, Sv. Dagbl. 24 mars 1941.

² E 111, s. 430.